

Töredékek a' kisededovás érdekében.

III. Vélemény az intézetek nevezetéről.

Gyakrabban kívánván szólni a' kisededovásról, mihelyt azt két minapi cikkben — a' Jelenkor Társalkodó-jában már meg is kezdtem, — elkerülhetlen lesz ovó intézetekről is gyakrabban megemlékezni; miért is illőnek találok nevét megálapítani oly dolognak, melyről okvetlenül szólnunk kell.

Már ebből is ki tetszik: hogy koránsem polemiaiviszketeg vezérli tollamat, midőn e' tárgy körüli nézetimet előadom, noha ugyan most szükségesebbnék látom a' nyilatkozást, mint valaha, miután a' Hetilap 105dik számában egy ugyan keveset bizonyító, de mellőzhetlenül nyilatkozásra felhívó megjegyzés tétel. Magánjegyzeteim közt már két évről ezelőtt e' tárgyra vonatkozó kérdést találok: „elemke-óvoda, ovda? védintézet? vagy micsoda?” — Mind eddig nem volt alkalmam e' tárgyról szólni, de nem is láttam szükségeseinek, mert hiszen nyilvánosan senki nem szólt sem egyik sem másik elnevezés ellen. De most, miután e' dolog szönyegre került, hallgatni annyi volna, mint öntudattal nem birni arról, a' mit beszélünk.

Mielőtt belé vágnék a' különféle elnevezések fejtegetése — 's bonczolgatásába, meg kell jegyeznem: mikép az még mitsem bizonyít, 's e' szerint döntő súlylyal nem is birhat, ha valaki egyszerűen nem tetszését nyilatkoztatja; — valamint más oldalról az sem határozhat, ha valamely elnevezésnek nevetségessé tételére gyermekek találványára hivatkozunk 'S közbevetőleg legyen mondva, nem is csak egy kis leányka — már aztán akárkié — használta a' kisededovó intézetek dedová csonkított rövidítését, hanem már két évvel ezelőtt olvastuk a' Pesti Divatlapban, hogy Debreczenben a' gyermekek mind dedónak nevezgetik az ovó-intézetet. Márhogy éppen jobb e' aztán ezen dedó szó, mint ovoda, mindenki ítélletére bízom.

De lássunk a' dologhoz. — Az említettem észrevételre az szolgáltatott alkalmat, hogy egy a' Hetilapban közölt cikkben egykétszer e' szó: óvoda, használtatik. Megvalom, nem én csináltam e' szót, hanem készen találtam azt, az irodalom körében mások által gyakrabban alkalmaztatva. Sőt megvallom azt is, hogy eleinte én is úgy voltam vele, mint a' Hetilap tisztelt szerkesztőse: nekem sem tetszett e' szó, 's pedig különös hangzásánál fogva. Egyébiránt ez csak olyan dolog, mintha valakit csak azért nem szenvedhetnének, mivel az orra nem tetszik. Azért tehát bővebb vizsgálgatás után legyőztem az idegenkedést, 's kezdtem használni, de csak éppen a' legujabb időben; kezdtem pedig azért, mivel e' szó használhatónak látszott előttem, de koránsem, mintha azt a' lehető legjobbnak gondoltam volna. De éppen e' szempontból fogtam tollat jelen alkalommal, hogy igazoljam magam: miért gondolom én e' szót használhatónak?

Minden dolog elnevezésénél két szempont fontos: a' bölcséleti és nyelvtani. Ősapaink sok szót csináltak, melyek valódi, bölcséleti mélységre mutatnak azon természeteszerű összhangzánál fogva, mely a' jel vagy is szó, és jelentett tárgy közt fenáll. De kétségtelenül csináltak sok olyat is, melyekben a' bölcsélet mérlegezésnek igen kevés vagy semmi nyoma, 's melyeket inkább a' véletlenség vagy önkényes tetszés szüleményeül ismerhetünk. Ma már bölcséletileg kell kutatnunk, fürkésznünk, ha illó 's alapos nevet akarunk adni valami dolognak; 's e' szerint csupa önkényre 's vak esetre ma már semmit nem bízhatni. — Nyelvtani tekintetben is sokkal könnyebben járhattak el a' nyelvnek első

ősapjai, mert hatalmukban állt még gyökszavakat is alkotni, — csak később szorultak a' pusztá származtatási törvények korlátai közé. Ma már nincs szabadságunkban gyökszavakat alkotni, hanem minden újabb fogalmakat 's fogalmi árnyalatokat a' már meglevő gyökszavakból leszámaztatott szókkal kell kifejezni iparkodnunk. Azaz: új szók csinálásában nyelvtanilag ma már csak megállapított elvek szerint járhatunk el a' meglevő elemek alapjain.

A' bölcséleti törvény követeli, hogy a' jel feleljen meg a' tárgynak, vagy is a' szó fejezze ki azon értelmet, mely a' tárgy lényegében rejlik. Ebből természetesen következik, hogy egészen mást, vagy éppen ellenkezőt nem szabad a' szónak kifejeznie, mint mely jelentőséggel a' tárgy maga bír, ha csak a' legzavartabb félreértéseknek nem akarunk kaput tárni. Hogy ama törvénynek telhetőleg eleget tehesünk, két elv nyújtja kezünkbe vezérfonalát. Főelv: a' szó lehetőleg híven, teljesen, 's kimerítőleg fejezze ki a' jelentett tárgynak legszorosabb értelmét. Csak ha ennek bármilyen oknál fogva, akár a' bölcséleti 's nyelvtani elvek összeütközése, akár a' fogalom borkrossága 's bonyolultsága miatt teljesen és szigoron eleget nem tehetni, — csak akkor léphet életbe a' második elv, mellynél fogva a' szó lehető legközelebből fejezze ki azon fogalmat, melyet jeleníteni akar. De ettől már hajszályt sem szabad távozni, — különben a' törvény sértetnék meg. 'S ezen bölcséleti törvénynek megsértése aztán oly hiány, mely miatt a' szó határozottan rossz lesz, 's melyet semminemű, bár mi kedvező nyelvtani tekintetek helyre nem üthetnek. — Ezen második elvnek alkalmazása leggyakrabban az összetett szóknál vétetik igénybe, a' mikor t. i. az igen aprólékos bélyegek szórszálhasogató kifejezésének mellőzésével 's mintegy a' közbenső fogalmak átugrásával, csak a' fő dolgok érintetnek a' nevezetben. Vegyük például e' szót: gőzhajó; ki nem látja át, hogy a' szó nem teljesen, hanem csak közel érintőleg fejezi ki a' jelentett fogalmat? Kimerítőleg úgy kellene mondani: gőz erő által hajtott hajó. De már amannál (gőzhajó) kevesebbet kifejezni bölcséletileg nem engedtetik, 's akár a' gőzt, akár a' hajót (mint az olszok teszik) elhagyni, vagy egy fokkal hátrább, a' gőzről a' vízre lépni, nem volna egyéb mint a' bölcséleti (érthetőségi) törvénynek vastag megsértése. Ha azonban az összetett fogalmaknál egyik szó egyszerű szóképző által pótoltatik, egy részt a' szóképző választásában szigorubbaknak kell lennünk, hogy a' kifejtendő fogalom, 's a' képzett új szó közt kellő összhang legyen, más részt arra nézve is nagy vigyázat kívántatik, melyik szót vetjük el, a' képző által pótolandót, — 's vajjon a' megfigyalandó szóban rejlik e' annyi életerő, hogy a' képző segítségével a' jelöltetendő fogalmat kellőleg megközelítse. Hogy ismét előbbi példammal éljek: ha a' gőzhajóbul képző által gőzöst vagy gőzönyt csinálunk, — első tekintetre világos, hogy nem mondhattuk volna ugyanazon értelmi eredménynyel hajós — vagy hajonyak — ugyszinte, hogy semmi egyéb származtatás, például evezőny, lapátos, kerekény 'stb. nem vitt volna oly közel bennünket a' dolog megértéséhez, — 's viszont, hogy a' meghagyott főszóval semmi más képezés, például: gőzöly, gőzség, gőzvény 'stb. nem lehetett volna sikeressé, — 's pedig azért; mert a' szóképzőben is sajátlagos határozott értelem szendereg.

A' másik törvény, mely új szók alkotásában utmutatóul szolgál, a' nyelvtani törvény, mely megkívánja, hogy a' szók képezése, származtatása, összetétele, és ragozásában a' nyelv sajátos mind elméleti mind gyakorlati szabályainak megfelelőjünk, 's mely nem engedi, hogy illy eljárásunkban

a' nyelv természetével ellenkezőleg cselekedjünk. E' törvény főképp három elvben nyilatkozik. Elméleti elv a' szónyomozási alaposság és szabatoság körül forog; a' gyakorlatiak: széphangzás és rövidség elve. Ön-kényt értetik, hogy ezek közül a' szónyomozási a' legfontosabb, melyet sem a' szó széphangzata, — sem rövidségének feláldozni soha nem szabad; de ha veie akár egyik a' kár másik vagy éppen mind kettő könnyen egyezhető, — miért tagadnók meg magunktól azon örömet: szónyomozásilag szabályos, 's egyszersmind széphangzatu és rövid szóval birni. Például, ha e' szó: mozdony, szónyomozásilag megállhat, miért ne használnánk e' helyett mozdító erőművel bíró, vagy számosabb kocsi vaspályán megmozdító: vagy mozgásba hozó-kocsit? miért ne használnánk mondod, miután még a' rövidség, és széphangzatnak is lehetőleg meg van általa felelve.

Az előbocsátottakból kitetszik, hogy a' két legfőbb elv a' bölcséleti és nyelvtani törvények nyomán egy felől a' jelentési hűség és teljesség, más felől a' szónyomozási alaposság elve; 's csak ha a' kettő közt összeütközés történnék, úgy hogy mindkettőnek semmi esetre sem lehetne teljes szigorúan megfelelni, csak akkor lehet a' jelentési legnagyobb hűségtől eltérve a' lehető legközelebb érintkező jelentés kifejezéséhez folyamodni, — de a' szónyomozási elvet, mint mellynek megsértése a' nyelv természetét támadná meg, soha semmi ürügy alatt szem elől veszíteni nem szabad. Mivel pedig a' nyelvnek rendeltetése az, hogy gyakorlatilag hasznát vegyük, — a' gyakorlatban pedig némi szögletelességek, mint netán a' fogalom legszigorubb jelentésétől némileg eltérő — de nem egészen más vagy éppen ellenkező jelentésre tévedő — kifejezés: — innen van, hogy a' három nyelvtani elvvel szemközt könnyebben feledjük a' bölcséleti főelvet, 's meglegszünk a' másod elvnek eleget tehetni. Az az, ha csak úgy alkothatnánk egy bölcséletileg egészen hű 's teljesen kimerítő szót, hogy az rosz vagy csunya hangzású és rítózatos hoszsu legyen, inkább arra határozzuk magunkat, hogy fejezzük ki a' közel érintő jelentést, de szónyomozásilag különben is helyes, 's egyszersmind rövid és széphangzatu szóval gazdagítsuk a' nyelvet, 's kellemesítsük a' nyelv mindennapi gyakorlatát. — Hát ha mindhárom nyelvtani elvet nem valósíthatjuk? Akkor a' körülmények 's a' szónak gyakorlati 's alkalmazási köre határozzandják el, mellyik elvnek engedjük a' túlsúlyt, vajjon inkább a' rövidséget, vagy a' széphangzatot fogadjuk e' el, 's már illy esetben, — miután egy oldalról úgy is hiányosság van, sokkal tanácsosabb a' bölcséleti főelvhez ragaszkodni, hogy ha már tökéletes nem lehet is a' szó, legalább minél közelebb álljon a' mindkét iránybani igények kielégítéséhez.

Talán nagyon is széles feneket kerítettem a' dolognak, de csak így jöhetünk tisztába. 'S már most lássuk az alkalmazást kérdéses tárgyunkra, vagy is az ovó-intézetek nevezeire nézve.

A' kisdedovó intézeteknek eddig használt nevei hazánkban következők: kisdedovó-intézet, ovó-intézet, védintézet, kis gyermekek védintézete, kisdedovó, kisdedovó iskola, védiskola, kisdedintézet, elemke, kisded-óvoda, ovoda, kisdedovda, ovda. Nem kevesebb, mint éppen tizenhárom. Elemmezzük ezeket; mellyek állhatnak meg bölcséleti 's nyelvtudományi törvények szerint?

Vannak e' nevezetek közt összetett, és származtatott szók. Az összetetteknek nagy részénél e' szó: intézet nagy szerepet játszik, mint azon határozandó, mellynek a' másik szó (határozó) hozzájárultával tökéletesb értelmet kell nyernie. Mert e' szó, intézet, még semmi mást nem jelent, mint olly helyet, hol bizonyos lényekre (tárgyak vagy személyekre) vonatkozólag bizonyos sajátnevi intézkedések, elintézesek történnek. Azért van aztán nevelő intézet, szegények intézete, beteg gyermekek intézete, árvák, vakok, siket némák intézete, sőt lehet és van ruhatisztító, csizmafényesítő

könyvvonalzó intézet 'stb. — Ha már most azt vizsgáljuk, milly határozót választunk a' határozandó intézet szó mellé, hogy azt fejezze ki, mit a' kérdéses tárgyunkban mulhatlanul kifejeznie kell, okvetlenül a' fogalom és jelentés bölcséleti meghatározásához kell folyamodnunk mindenek előtt. Hogy pedig ezt sikerrel tehesünk, nem vehetjük tekintetbe a' fordítási elvet, hanem egyenesen a' dolog lényegéből kell meritnünk. 'S pedig azért nem nézhetünk más nyelvekben előforduló nevezetekre, mert akkor a' németek és angolok, sőt némi részben az olaszok szerint is iskoláknak, a' francziák nyomán pedig menhelyeknek kellene neveznünk illyszerű intézeteinket.

Kisdedeknek egy bizonyos helyre, intézetbe, öszszegyütésekor általában és közönségesen az a' főczél mindenütt, de különösen nálunk Magyarországon annak kell lenni: hogy azokat, (i. i. a' kisdedeket) gondos felügyelet alatt semmi testi és lelki veszély ne érje, e' mellett testi és lelki zsenge erők némiképp fejleszteszenek is, vagy is hasznosan foglalkodjanak a' gyermekek annyiban, a' mennyiben el nem hátríthatók a' testi és lelki bajok, ha tétlenség emészti 's búsítja a' lelket, tespeszti korcsítja a' testet. Ez a' fő feladat — 's a' legelemibb nevelés terén többet kívánni nem is lehet. Minden, mi ezentúl megy, mellékes dolognak vagy ráadásnak tekintethető. He ez így van, ha nem tanultatás a' czél, hanem főképp a' veszélyek eltávolítása, melly igével fogjuk e' cselekvésünket, bölcséleti elemzés nyomán, leghelyesebben kifejezni? Én azt hiszem, leghelyesebb ige erre: óvni óni. Órizzuk az elidegeníthető tárgyat, védjük a' már megtámadott dolgot vagy személyt, menhelyet adunk a' tettleg üldözöttnek, — de ójuk, megójuk azt, kinek bármilyen vagy bárki akárminémű ártalmára lehetne. Ór és inkább téttlen vagy legalább szenvedőleges állapotot föltételez; védés, védelmezés, kifelé ható, hogy úgy mondjam, viszszaveró cselekvőséget, mentés a' veszélyben forgónak a' veszély öléből kiszabadítását jelenti; de óvás, megóvás olly cselekvőségi állapot, mellynél fogva viszszatartóztatjuk egy részl azon veszélyeket, ártalmakat, mellyek valakit megtámadhatnának, de más részt ezeket, ha még is bekövetkeztek volna, tettleg vissza is utasítjuk, eltávolítjuk.

Az ór órzi a' kincset, a' hős védi a' hazát, a' kiváltság menhelyet ad a' bűnösnek, az emberbarát megmenti a' fuldoklót, — de a' gyermekét az apa, kedvesét a' levante ója a' történhető baleseményektől. 'S mit tesz a' nevelő a' kisded növendékek irányában? Megója őket. A' gyermek, kit órizni kell, romlásnak indul, 's ez kivételes eset; — kit menteni kell, már romlottságban furdokol, 's ez ritka eset; — ha védjük, vagy menhelyre fogadjuk, csak külső ellenség ellen állunk gáton, — ha ójuk, akkor a' saját belsőjében támadható ellenség ellen is ótalmazzuk őt. Az óvásban befoglaltatik a' védés, — a' védésben az óvás csak tökéletlenül. Ki óv, az védelemre is kész; ki véd, néha nem tud óvni. Az óvás gyöngédebb, szellemibb, a' védés erőszakosb, anyagibb. Az óvás önzetlenebb, a' védés érdekre nézőbb. A' védés erőt, az óvás türelmet igényel. A' védésre elszántság, az óvársra rászántság kívántatik. Az óvás szendébb, mosolygóbb, — a' védés komolyabb, sőt néha marczona. A' védelem fenyegetve működik, az óvás szívhez ölel. — Védéshez lelkeség, óváshoz ezen felül buzgóság is kívántatik. Mind kettőnek anyja a' szeretet, — de a' védelemét érzékliség heviti, az óvását az áhítat magasítja. A' védelem sikerre dolgozik, — az óvásnak a' pillanat műve is jutalom. A' védés zajjal, ragyogással jár, — az óvás hoga szerény magabavonulás. A' védés czélja győzelem, különben a' védő győzetik le, — az óvás legszebb diadalma, ha nincs mi ellen védni. Minden védelem fegyverrel jár, legyen e' szó, nyíl vagy pallos; az óvás önmagában leli fel a' szeretet 's erkölcs vértjét. Ki véd, másnak törekszik ártani annyit, a' mennyivel visszaúzhatja a' támadót; ki óv, mosolyogva nézi a' zavargó vészt, mert mellével fogja fel azt ovottja kedvéért. Védni emberi, óvni anyagi dolog. A' védés munkáját áldás

koszorozza, — az ovásnak minden lehetőségét isten malasztja kiséri. Védve földi javakért, eszmékért, meggyőződésért küzdhetünk, ovással lelkeket tarthatunk meg a menynek országának. Melyik dicsőbb, melyik magasztosabb? — Igen, gyermekeket megóni kell inkább mint védni, — nekik ótalom, ovás kell, nem védelem. Szükség és több okokkal támogatnom azon helyes tapintatot, mellyel fogva ez ügynek, mellyről szólunk, hazánkban első kezdői az ovás eszméjéből indultak ki mindjárt, 's az illyzerű intézeteket kisdedovó intézeteknek nevezték? Egyes intézeteknek, — 's ha szinte a legrégebbek volnának is, véd intézetekké történt elnevezése legfőleg csak azt bizonyíthatja, hogy a' miképeni magyar elnevezésnek filozófiájával még akkor az érdeklettek tisztában nem voltak.

Annyi tehát bizonyos a' mondottak szerint, hogy az ovás eszméjéből kell ki indulni; miért is olly intézet, hol a' kisdedek megóvatnak, a' bölcséleti törvény teljes megtartásával helyesen nevezetük kisdedeket ovó intézetnek. Ennél fogva bátran mellőzhetjük azon ösztetett elnevezéseket, mellyekben a' határozó a' védés eszméjéből merítettük; valamint azokat is, mellyekben a' határozó akár az ovás, akár a' védésből indul ugyan ki, de a' határozandó nem „intézet“, hanem „iskola“, 's pedig azért, mivel olly intézetek semmikép sem lévén iskolák, illyzerű elnevezés is tökéletes tévedésre mutat.

E' szerint négytől már megszabadultunk; hátra van még kilencz elnevezés.

Ezen kilencz közt van az említettük első nevezet: kisdedovó intézet, mellyet minden tekintetben legkimerítőbbnek 's legalaposabbnak kell elismernünk. De minthogy a' szó nem csupán kettőből, hanem inkább háromból ösztetett szó, igen természetesen azon kérdés: vajjon nem lehet és ezen hármas szónak kissé alkatmatlan hoszsúságán segíteni, hogy kerekdedebb kifejezést nyerjünk? Ez két uton történhetik: elhagyás, és összevonás, vagy is átváltoztatás útján. Az elhagyás általi rövidítésre például szolgálnak e' nevezetek: ovóintézet, kisdedovó, kisdedintézet, — kérdés: mellyik ezek közül felel meg a' megállhatási igényeknek? — Nézetem szerint az „ovó-intézet“ egészen egybecsü a' „kisdedovó-intézettel“, miután nincs más, szinte ovással foglalkozó intézet, mi mulhatanná tenné a' „kisded“ szónak oda illesztését; e' szerint nem forogván fen kétértelműség, vagy határozatlanság, — e' szó „ovó“ eléggé határozza az „intézet“ minőségét, és jelentését. — E' szó: „kisded intézet“ inkább általánosságban olly intézetet jelent, hol kisdedek körül történnek intézkedések, de nem emeli ki a' különös eljárást, az ovást, miért is kevesebb határozónak tartom, mint az ovóintézet nevezetét. Önállóság tehát, mint független cím nevet nem szeretném alkalmazni; de a' szövegben, miután már tudatik, hogy kisdedovó intézetekről van szó, változatosság kedvéért ajánlhatónak tartom. — Másképp vélekedem a' „kisdedovó“ nevezetét illetőleg. Egy általán nem vagyok barátja új szavak alkotásának az ugy nevezett részesülők tárgya neveknek, de főképp akkor nem, ha nincs bennök cselekvő értelem. Véleményem szerint ezekhez csak utolsó szükségben kellene folyamodnunk, ha már semmi más módon ki nem fejezhetjük a' fogalmat. Régibb időben ezekhez inkább nyulhattak, a' nyelv fejletlensége korszakában t. i. — minők például: vendégfogadó, ebédlő, fülönföggő. Azonban ezek közt kétségtelenül az „ebédlő“ legrosszabb; a' vendégfogadó csakugyan be fogadja a' vendéget, a' fülönföggő csakugyan a' fülről leföggő ékszer, — de az ebédlő nem maga ebédel, csak helyül szolgál az ebédlőnek. Így a' kisdedovó mint intézet véve — nem maga óv, hanem csak helyül szolgál az ovási eljárásra. Személyneveknél, hol egyenes cselekvésre, vagy állapotra vonatkozik az értelem, sokkal helyesebbnek látom a' participialis alkalmazást, — mint, költő, festő, író, fűtő, nevelő stb. Azért e' szó „kisdedovó“ igen alkalmas azon személy jelentésére, ki az ovásban cselekvőleg eljár, annál is inkább, mivel más végzésű szót, például, kisdedovász, kisdedovár, vagy kisdedovor, — használni még senkinek nem jutott eszébe, de tán nem is volna helyes. Már ezen körülmény, hogy a' „kisdedovó“, 's a' rövidített „ovó“ az ovással foglalkozó személy helyes nevezete, ezen körülmény maga is elégséges arra, a' főnebb érintettek kivül, hogy ne használjuk azt egyszersmind azon hely megnevezésére, hol az ovás véghez megy, már csak a' kétértelműség távoztatása, 's a' kifejezési határozottság kedvéért is.

Másik módja a' rövidítésnek az összevonás vagy is átváltoztatás; azaz, ha az ösztetett szók körül valamellyik helyébe egy hason értékű képző tétetik, ez által ama szó átváltoztatik, de egyszersmind rövidebbre vonatik, a' nélkül; hogy jelentése egészen megsemmisítettnek; mert a' képzők is saját jelentéssel bírván, szükségépp kell, mint mondtam a' szót olly képző által helyettesíteni, mellynek, ha nem teljes is, legalább közel érintő értelme legyen. Kérdés tehát, mellyiket helyettesítsük, 's milly képző által? — Itt ismét vissza kell tekintenünk a' bölcséleti törvényre. — Megállapítottuk, hogy minden esetre az ovás eszméjéből kell kiindulnunk; — ezt tehát megsemmisíteni, vagy elhagyni nem szabad; — 's így a' határozót az ovásból merítvén, csak a' határozandó átváltoztatása iránt lehet szó. Ezen határozandó, „intézet“, mi nem egyéb mint olly hely, hol bizonyos nemű intézkedések történnek. Hely jelentésére (név képzésben) nincs más képző a' magyarban mint: *d, ad, ed, od, da, de*, (Mert a *ta te* képző, mint például e' szóban: fejte, — jelen esetben csak keményebbé tenné a' kiejtést) Ha az „intézet“ szót értelem kifejezőleg akajuk helyettesíteni, szükségileg ezek közül kell választanunk; választandjuk pedig azt, melly a' határozóval legjobban 's lehangzatosabban összeforhat.

'S im itt vagyunk ama négyrendbeli elnevezésnél: kisdedovoda, kisdedovda, ovoda, — mellyekben képző általi származtatás tetteleg végrehajta van. Vizsgáljuk, megfelelnek e' ezek a' követeltük igényeknek. — Ha az ovoda vagy ovda jó, akkor a' kisdedovoda is jó lesz ugyan, de nem lesz rá szükségünk; egy az, hogy az ovás eszméje lévén a' főtengely a' „kisded“ szót már az „ovó“ intézet“ nevezetben is elhagyhattuk értelem csomkulás nélkül, — más az, hogy rövidségileg mitsem nyernénk vele, mert csak ollyan hoszsu e' szó kisdedovoda, mint ovóintézet. Fő dolog tehát meghatározni az „ovoda“ vagy „ovda“ helyességét. — Az előbocsátottak nyomán a' bölcséleti törvénynek, 's pedig a' fölívnek van elégtéve e' szóban, mert az ovás eszméjéből indul ki, azon eszméből t. i. mellyet ez esetben mellőzni, félrevetni semmikép nem szabad. A' nyelvtudományi igénynek is — általán véve — elégtételt, mert első tekintetre látjuk, mikép a' *da* képző helyesesen fejezi ki az intézet, vagy is a' hely jelentését. Csak azt kell még kutatnunk: vajjon megegyez e' különösen és egyenként a' felállítottuk szonyomozási, szép hangzás, 's rövidségi elvekkel?

Hogy e' szónak „ovoda“ szonyomozási szabatosságáról meggyőződünk, tekintetbe veendő, melly gyökből származtatott alaposan? A' gyök *ó*, vagy *ov*, (óni óvni) valamint *vi* vagy *viv*, *hi* vagy *hiv* stb. E' gyökök *ó*, már csak azért sem vehetni, mert a' képző hozzájárultával lenne *oda*, 's ez furcsa félreértésre vezethetne, minthogy *oda*, bár nem magyar eredetű szó, de elfogadott, polgárosodott lévén, magasztos, fellengző szellemű költői éneket jelent. Kelle tehát venni e' gyökök: *ó v*, 's *lön* a' képző segítségével: *ovda*. E' szó egészen szabályszerű, nincs kétség benne; minthogy azonban a' *v* betű egy más mássalhangzó szomszédságában a' magyarban kissé kényes kiejtésű; tétetett oda közbe szurásképpen *o* betű, 's *lön* könnyebb, folyékonyabb kiejtéssel: E' szerint ez is egészen szabályszerű, kétségen kívül könnyű kiejtésű, könnyebb mint *ovda*, eléggé rövid is, mert ha két vagy öt szótág helyett hárommal fejezhetünk ki valamit, elég nyereség. Csak egy bökkenője van a' dolognak; a' hangzás. Igaz, e' szó akármellyiket vegyük, nem bír épen a' lehető legtökéletesebb hangkellemmel, de korán sem azért, mivel *da*-val végződik. Ha a' várdá, zárdá, tanoda, iroda vagy

nda, uszoda, vagy uszda 'stb. nem lesznek határozottan rúttakká, csupán a végzésök miatt, és szétiben használtatnak, nem látom át miért tenné ugyan azon bélyeg a' d a, épen az ovodát vagy ovdát rútt hangzásuá, 's miért ne alkalmaztathatnék? Mi e' szokat kissé kellemetlen hangzásuakká teszi, az, hogy az ovda kissé kemény kiejtésű, az ovoda pedig három mélyhangú hangzóval bir, különösen pedig két o hangzót hallat egymásután. Azonban ha ebből indulunk, sokkal rúttabb hangzásuak azok, melyekben háromszor ugyanazon hangzó fordul elő, például három rövid magas hang u. m. szeretet, szerelem. Ezekhez hasonlítva az ó v o d a szóban még szebb hangmozgást találunk, mert a' két o közül az egyik hosszú, a' másik rövid, a' harmadik mélyhangú, pedig a; 's pedig nem is a' legrutább hangzásuak e' hangzók, mert noha van szebb mélyhangú, az á, de van rúttabb is az u. Ezek szerint a' hangzásra nézve is legalább megnyugodhatunk, és hozzá szokhatunk jó lélekkel. 'S pedig annál is inkább, mivel az ujabban szokásba vett hanglejtési idomítás által igen szépen segíthetünk rajta a' hosszú hangzók halmozódása esetében. Mondhatjuk t. i. egyszerűen ovoda; ragozaskor midőn az a hosszúvá vagy is á hangzóvá változik, megrövidíthetjük az első o betűt, 's így lesz hangkelemelve szerint: ovoda, ovodát, ovodák, ovodába, ovodának 'stb. De ha szinte nem lehetünk egészen mintegy gyönyörködőleg megelégedve e' hangzással, elég ok volna e' ez, akár a' kellemes rövidséget, akár a' bölcséleti érthetőséget feláldozni? En azt hiszem, hogy nem.

'S kérdelem már most: lehet e' határozottan rosznak nevezni csupán a' kissé kellemetlenebb hangzás miatt oly szót, mely bölcséleti, szónyomozási 's rövidségi elvek szerint határozottan jónak bizonyul? lehet e' azt annyira rosznak nevezni, mellynél még a' gyermekek időtlen találványa is, a' d e d o, jobb volna? ezen dedó, melynek csinálására a' kisdedeket épen a' szokott „kisdedovó intézetnek“ gyermek irányában irgalmatlan hosszúsága kényszeríté? Igen természetesen, hogy a' gyermek a' hosszú szótul menekülni akarván, kikapta a' hosszú „kisdedovóintézetnek“ d e d o szótag-párját, mely épen gyermekies játszai semmit jelentősége által mutatkozott ajánlatosnak előtte. De épen itt t. i. a' gyermek nyelvgyakorlatában rejlik egy okkal több, 's ha más nem volna, ez lenne elég ok arra, hogy iparkodjunk egy rövidebb szót is alkalmazhatóvá tenni; mert hiszen csak nem akarhatjuk, hogy a' gyermek azt se tudja, hová jár, hol gyülekezik naponként. De erre alább még visszatérek. — Előbb még a' 13dik nevezetről, az elemke-ről kell szólanunk.

Ezen szó elemke első tekintetre, mondhatnám csábítólag hat tetszetős hangzatánál fogva; mert noha azon rosz hangzásuak közé tartozik, melyekben három ugyanazon rövid magas hangzó egymás nyakára ült, még sem tagadhatni, hogy a' hangmozgás, a' második e után következő két mássalhangzó által némi kellemet kölcsönöz neki, úgy hogy a' „szerelem“ és „szeretet“ szónál több lejtéssel bírván, emezeknél kétségtelenül szebb is. 'S e' szerint az „elemke“ szó, mint pusztán szó ellen semmi kifogásom. De a' szókkal úgy vagyunk, mint a' zenével. Lehet valami zenedarab gyönyörű a' maga nemében, de alkalmazása által eltorzulhat. Ki fogná bár a' legszebb csárdást jónak mondani ünnepélyes gyászmenetkor? vagy mit érne Beethoven gyönyörű symphonia pastoráléja, mikor éljenző áldomások öröm viharzása zúg? Ekép, ha valamely szó — noha oly szép is, mint egy barátom izlése szerint a' francia „aussi“ és olasz „così“ — az általa jelentetni akart értelemhez nem illik, elvész legott minden becse és érdeme. Illy szóval aztán, kiváltha nem kénytet a' végső szükség, ha van nálánál jelentőbb, bölcselibb szó is, illy szóval mondom élni legalább nem tanácsos. Mert azon idők elmúltak, mikor ősapáink jókedvükben, a' véletlenség játéka szerint, akár azt is mondhatták: „illik nem

illik, az mind egy, akarjuk hogy ezt jelentse.“ Ma már min főnebb érintém, szók alkotásában egészen másképp kell eljárunk.

Véleményem szerint e' szó „elemke“, nem fejezi ki azt, mit kifejeznie kellene, vagy is: a' bölcséleti törvénynek épen nem felel meg. Hogy erről meggyőződünk, vizsgáljuk a' gyököt, melyből származtatva van. Ezen gyök: elem. Ezen szó cselekvést nem jelent. De eltérve ettől, — mit tesz „elem“? Jelenti valaminek első kezdetét, csiráját, sőt a' csiránál a' magnál is kevesebbet. Jelenti a' leg egyszerűbbet, mi már fel nem bontható, fel nem osztható. Elemke tehát lehetne oly hely, hol az ismereteknek, szokásoknak, erkölcsöknek leg egyszerűbb kezdetei adatnak elő, vagy gyakoroltatnak, vagy becspegettetnek 'stb. De ez nem áll; mert ezen lehető leg egyszerűbb kezdetek a' gyermekre nézve már a' szülői házban, már a' dajka kezén, már az emlékün fejelednek. — Nem is külön álló kifejezés ez, mert elemi tanodák vannak, hol a' tanulmányok elemei közöltetnek. 'S aztán nem is a' tanulmány, vagy ismeret, vagy erkölcs eszméjéből kell kiindulni mint főnebb megmutatám, hanem az o v á s eszméjéből; ebből misem foglaltatik e' szóban. Az pedig igen meszszevit gyanítás volna, hogy az olvasnak elemei értetnek itt, de még nem is szabad ezt érteni, — mert az olvasnak teljese nek kell lenni, nem pedig csak elmekben feltűnnie. A' szó alkotás bölcséleti törvénye szerint tehát e' szó meg nem állhat. —

Nézzük nyelvtudományi oldalról. Itt e' szónak gyöngesége még feltűnőbb. Ugyan is oly képző által van képeztetve, mely nem felel meg a' czéltott értelemnek. Helynek kellene kifejeznetni, mire mint érintém, csak a d, o d, ed, da, de szótagok, vagy is mind ezeknek velejét véve, a' d betű használatik. K a, k e, c s a, c s e, szótagok, vagy is k és c s. betűk oly képzők, melyek kissebitést, kicsinyítést fejeznek ki. Elemke tehát nem tesz egyebet, mint az elemnél is kisebb valamit. Noha tehát nyelvtanilag véve helyes a' szó, mint pusztá szó, de mivel új értelmét a' származtatás által nyerte, nyelvtani tekintetből kell alakját — az értelemmel viszonylag megítélnünk. Annyit tesz tehát, mint kis elem, valamint asztalka annyi, mint kis asztal, szoborka = kis szobor, madárka = kis madár 'stb. Elemke tehát annyi, mint a' latin elementulum. Nem akarom feszegetni, mennyiben lehet valami még kisebb a' leg egyszerűbb, felbonthatlan elemnél; de meg engedve, hogy csakugyan elemkéek azok, mik a' kisdedovóintézetben közöltetnek, vagy előadatnak, kérdés: vajjon lehet e' magát a' közlött dolgot azon helyelyl felcserélni, vagy inkább a' közlött dologgal azon helyet, hol e' közlés végre megy? Lehetne e' például szoborkának nevezni azon szobát, hol kisded szobrok gyűjteménye van, vagy asztalkának azon szobát, hol sok kis asztal készítették? Vannak ugyan ilyenféle figura poéticák és oratoricák (signum pro re signata, 'stb) de azt hiszem, illy elnevezések körül inkább száraz egyszerűen, 's mindenki, még a' gyermek által is érthetően kell eljárunk. —

A' mondottak szerint meggyőződésem ez: hogy az „elemke“ szó mint ovóintézeti nevezet mind bölcséleti, mind szónyomozás bölcséleti tekintetben meg nem állhat. — Összefogván az előadattakat, három, alaposan használható szónk marad; kisdedovó intézet, ovó intézet és ovoda — mikhez kisdedintézet, és ovda járulhat, a' kisdedovoda és kisdedovda teljesen feleslegesnek bizonyulván.

Hiszem, hogy a' kisdedovó intézet és ovó intézet nevezetek leggyakrabban, 's hivatalosan tán még igen sokáig fognak használtatni; de egy rövidebb 's még is alapos 's egyszersmind eléggé lágy hangzatu szóra is nagy szükségünk van, mi tehát az ov o d a lehet. Szükségünk van pedig legfőképp a' gyermekek tekintetéből. (Foly.)

Ney Ferencz.